

УДК 339.9

Доктор економічних наук, професор С.О. Якубовський

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Рецензент: д.е.н., професор кафедри міжнародних економічних відносин ХНУ імені В.Н. Каразіна О.А. Довгаль

ПРОЦЕСИ ЕКОНОМІЧНОЇ ДЕЗІНТЕГРАЦІЇ ТА ЇХ МОДЕЛЮВАННЯ

В статті розглянуто сутність дезінтеграційних процесів у світі, та надано власну концепцію моделей дезінтеграції. Доведено, що дезінтеграційні процеси мають місце у тому випадку, коли економічні реалії не відповідають існуючому рівню інтеграції елементів, що входять до системи. Дезінтеграційні процеси можуть виступати як передумова або наслідок інтеграції.

Ключові слова: економічна інтеграція, економічна дезінтеграція, моделі дезінтеграції.

В статье рассмотрена сущность дезинтеграционных процессов в мире, и предоставлена собственная концепция моделей дезинтеграции. Доказано, что дезинтеграционные процессы имеют место в том случае, когда экономические реалии не отвечают существующему уровню интеграции элементов, которые входят в систему. Дезинтеграционные процессы могут выступать как предпосылка или следствие интеграции.

Ключевые слова: экономическая интеграция, экономическая дезинтеграция, модели дезинтеграции.

Doctor of Economic Sciences, Professor **S.O. Yakubovskiy**

Odessa National Mechnikov University

PROCESS OF ECONOMIC DISINTEGRATION AND MODELLING

In the article the essence of the disintegration processes in the world is considered, and the author's concept of models of disintegration is given. It is proved, that the processes of disintegration are taken place in the case, when the economic realities do not satisfy an existing level of integration of elements, which are included into the system. Processes of disintegration can act as the precondition or consequence of integration.

Keywords: economic integration, economic disintegration, models of disintegration.

Постановка проблеми. У сучасній економічній літературі досить широке висвітлення одержали питання інтеграції, однак, під час дослідження економічної інтеграції в багатьох випадках не приділяється достатньо уваги зворотному процесу – економічній дезінтеграції. У той час як інтеграційні процеси досліджуються багатьма вченими, питання дезінтеграції не одержали належного висвітлення у сучасній економічній літературі.

Актуальність теми обумовлена необхідністю чіткого формулювання сутності інтеграції та дезінтеграції тому, що це теоретичне підґрунтя є основою формування інтеграційної політики держави. У сучасній економічній літературі, зокрема серед європейських вчених, до початку боргової кризи провідною була інтеграційна тенденція і їх цікавили, перш за все, саме механізми та позитивні наслідки валютно-фінансової й економічної інтеграції. У той же час існували й скриті дезінтеграційні процеси, які постійно накопичувались та призвели до виникнення сучасної світової фінансової кризи.

Саме тому на сучасному етапі розвитку міжнародних економічних відносин дослідження дезінтеграційних процесів є актуальним, а його результати матимуть теоретичну та практичну цінність.

Особливо це важливо для України під час формування стратегії її соціально-економічного розвитку, бо Україна є майже єдиною країною світу, яка ще не визначалася з пріоритетами у міжнародній інтеграції і продовжує будувати власну економічну модель, яка базується на підтримки «тіньової» економіки та офшорних операцій крупного бізнесу.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Питаннями інтеграції та дезінтеграції економіки займалися такі зарубіжні автори, як С. Андерсен, К. Дейч, Г. Барнет, Ф. Вілсон, Д. Піндер, Б. Топортнін, А. Татам, У. Свердруп, Д. Шуман, В. Іноземцев, Т. Зонова, також українські вчені І. Бураковський, О. Гаврилюк, А. Гальчинський, В. Геєць, В. Горбулін, Є. Кіш, А. Лавренчук, С. Максименко, В. П'ятницький, В. Копійка, С. Пирожков, І. Розпутенко, Г. Неміря, В. Рижих, Ю. Сурмін, В. Ткаченко, О. Чувардинський, В. Юрчишин та ін.

Метою статті є розгляд поняття економічна дезінтеграція та аналіз основних моделей даної категорії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для дослідження будь-якої проблеми, перш за все, треба визначити саме поняття, у даному випадку поняття дезінтеграції. Однак, визначення дезінтеграції у різних авторів не мають принципових відмінностей. Так, Економічна енциклопедія пропонує наступне визначення «**Дезінтеграція** – розпад цілісної структури, поділ її на частини, складові елементи, послаблення, порушення та розрив зв'язків і відносин в цілісній системі» [1, с. 58] не суперечить, наприклад, визначенню яке дає, В.Я. Федоренко «Дезінтеграція – це поновлення цілісності в рамках національної економіки з руйнуванням постійних міжнаціональних і міждержавних зв'язків.» [2, с. 48]. Проблемою є визначення рівня дезінтеграції, який співпадає з економічними потребами та соціальними умовами того чи іншого угруповання. Крім того, для вивчення цього процесу необхідно визначити причини дезінтеграції, а також розрізнити дезінтеграційний процес у різних умовах, тобто визначити моделі, згідно яким відбувається послаблення, та порушення зв'язків в інтеграційній системі.

Дезінтеграція являє собою процес протилежний інтеграції, але в той же час це одна зі складових процесу суперечливого розвитку економічної реальності.

Крім того, дезінтеграція може означати послаблення міжрегіональних економічних зв'язків внаслідок посилення замкнутості регіональних господарських комплексів або ж збільшення ролі зовнішньоекономічних зв'язків, що заміняють міжрегіональні зв'язки усередині країни. Обидві ці прояви дезінтеграції створюють погрозу цілісності країни.

Як відмітив Р.М. Богачев «Однорідність (неоднорідність) економічного простору та його інтегрованість (дезінтегрованість) це основні взаємодоповнюючі характеристики якості економічного простору.. інтеграція виступає внутрішньою умовою дезінтеграції, це момент дезінтеграції в її внутрішній суперечливості» [3, с. 74].

Соціально-економічна дезінтеграція виражається в ослабленні міжрегіональних економічних зв'язків внаслідок посилення замкнутості регіональних господарських комплексів чи збільшення ролі зовнішньоекономічних зв'язків, що заміняють міжрегіональні зв'язки всередині країни.

Так само, як інтеграція дезінтеграція, має ряд причин і визначальних факторів. Так на думку К. Дойча до розвитку процесів дезінтеграції призводять наступні причини:

1. Швидке зростання тягаря в економічній, військовій або політичній царинах для всієї спільноти, або якоїсь її складової.

2. Значне піднесення соціальної мобілізації та політичної активності, більш швидке, ніж процес громадянської асиміляції і набуття загальної політичної культури спільноти.
3. Різке посилення регіональної, економічної, культурної, соціальної, лінгвістичної або етнічної диференціації, більш швидке і сильне, ніж будь-який процес, що компенсує інтеграційний.
4. Серйозний занепад політичних і адміністративних можливостей уряду.
5. Закритий характер політичної еліти.
6. Нездатність уряду і еліти вчасно проводити потрібні реформи [4].

Погоджуючись у цілому з даним формулюванням причин дезінтеграції, ми вважаємо за необхідне підкреслити конфлікт економічних інтересів, як основу процесів дезінтеграції, а також динаміку історичного процесу. Оскільки причини, які призвели до утворення інтеграційного об'єднання можуть модифікуватися або взагалі зникнути. Особливо це стосується союзів, що мають чітку політичну складову. У випадку відмирання політичних причин конфлікт економічних інтересів яки носили досі прихований характер проявляється більш відкрито.

Таким чином, дезінтеграція має безліч причин, деякі з яких в різних випадках можуть переважувати. На дезінтеграцію впливають різні фактори, які обумовлені особливістю розвитку тієї, або іншої системи. Звідси витікає, що вивчення процесу дезінтеграції вимагає його класифікації, і моделювання. Питання моделей економічної дезінтеграції розглядалося в економічній літературі, однак не одержало широкого висвітлення [5].

На наш погляд процеси дезінтеграції можна розділити на наступні моделі.

Першою, досить важливою моделлю є **дезінтеграція, що виникла в результаті конфлікту інтересів**. Причини, згідно яких була створена система, перестали існувати і починається конфлікт інтересів. Амбіції національних еліт сприяють росту політичного конфлікту. Подібна модель може мати місце, якщо інтеграція носила примусовий характер під тиском країни-гегемона. Інструменти контролю з боку країни-гегемона можуть імітувати функціонування стандартної інтеграційної структури.

Розпад інтеграційної структури неминуче означає втрату гегемоном лідерства в структурі. Імітація добровільності втрачає силу після скорочення можливостей гегемона контролювати інтеграційний простір. Такі події є особливо характерними для недемократичних режимів.

Дана модель дезінтеграції може виникнути в результаті форс-мажорних обставин, наприклад внутрішньої або зовнішньої кризи, що може супроводжуватися розпаданням інтегрованого утворення на окремі елементи, що прагнуть на початковому етапі до максимуму відособленості й самостійності. У цьому випадку міждержавна дезінтеграція може трактуватися, як процес економічної еволюції стосовно інтеграції й означає повернення колишніх членів інтеграційного блоку до відособленого стану їхніх економічних відносин.

Друга модель – **латентна дезінтеграція**. Відмінність цієї моделі від попередньої полягає в тому, що замість однократного спалаху конфліктів спостерігається тривалий період дезінтеграції. Латентна модель може виникати як наслідок поєднання країн з різними сценаріями інтеграції, або у випадку з'єднання країн, які відрізняються одна від одної за різними параметрами.

На відміну від конфліктної дезінтеграції латентна дезінтеграція не означає повного розпаду відносин. У більшості випадків виділяється інтеграційне ядро, яке, в принципі, є зацікавленим в співробітництві.

Причинами латентної дезінтеграції можуть стати:

- прогресуюча, застійна або циклічна диференціація рівнів соціально-економічного розвитку й стійка деградація економік країн, що інтегрувалися, елементами несумісності географічних і політико-економічних факторів;
- нерівність доходів внаслідок нерівномірного розміщення й розвитку галузей;
- різниця в рівні освіти й кваліфікації працівників;
- динаміка рівня зайнятості й інвестицій;
- розходження в інституціональному й культурному розвитку;
- висока соціальна диференціація населення країн, що інтегруються, яка створює ситуацію соціальної напруженості;
- відсутність реальних економічних передумов і основ, стратегічного потенціалу об'єднання, «нав'язування» інтеграції розвиненими партнерами більше слабким учасникам і спроби останніх скористатися своїм статусом аутсайдера за рахунок країни-інтегратора;
- відсутність науково обґрунтованих цілей об'єднання, що інтегрується, тактики й стратегії, орієнтирів і пріоритетів, ефективних механізмів і етапів її здійснення;
- неефективність або незначний економічний ефект, що обумовлений низьким приростом корисності спільно зроблених товарів і інвестицій, додатковими транзакційними витратами для проведення інтеграційних заходів;
- закріплення розподілу учасників інтеграції на активних й пасивних, найчастіше на шкоду економічної ефективності співробітництва;
- нездатність центральної влади перебороти нерівномірність у рівнях розвитку, вирішити соціальні, інфраструктурні, екологічні проблеми.

Необхідно відзначити, що у світі в цілому в цей час переважним є процес інтеграції. Однак, процес дезінтеграції виступає її неодмінним супутником. Дезінтеграційні процеси показують, що рівень інтеграції в тому або іншому випадку не відповідає або перестає відповідати економічним реаліям. Це відбувається в тому випадку, якщо політична інтеграція випереджає економічну й протиріччя економічних інтересів сприяють розвитку відцентрових сил. Або у випадку зміни обставин, що у минулому призводили до взаємної вигоди об'єктів інтеграції.

Відтворення й закріплення нерівномірності економічного розвитку окремих країн і регіонів у рамках простору, що інтегрується, у результаті лібералізації руху товарів, капіталів і робочої сили, на практиці стають основною причиною дезінтеграційних процесів.

Виникнення й розвиток відцентрових тенденцій в інтеграційному об'єднанні може бути також спровоковано негативними наслідками різного рівня і різних швидкостей інтеграції в торговельній, податковій, інформаційній, валютній і іншій сферах взаємодії.

Так, наприклад, організація митного союзу тільки частиною учасників інтеграції буде означати певну дискримінацію в зовнішньоторговельній сфері для інших учасників, що стають «третіми країнами» для тих, що підписали подібну торговельну угоду. Тісна валютна інтеграція, створення зони з єдиною валютою можуть підвищити витрати в міжнародному обміні для країн, що не приєдналися.

Інтеграційні й дезінтеграційні процеси є двома сторонами одного явища, і тісним образом пов'язані між собою. Швидкість, напрямок і форма інтеграції залежать від сили не тільки сприяючих, але й протидіючих причин. Якщо останні починають превалювати, то вони можуть перервати інтеграційний процес, навіть, незважаючи на те, що він має історично визначений і прогресивний

характер. Розгортання інтеграційної тенденції завжди пов'язано з різними дезінтеграційними процесами. Дезінтеграційні напрямки розвитку можуть бути передумовою інтеграції, її наслідком, або супутніми їй процесами.

У сучасному світі інтеграція і дезінтеграція розвиваються асинхронно, як два різно спрямовані процеси. Дезінтеграція може виступити у якості передумови інтеграції на нових кількісних та якісних засадах. У кожному окремому випадку для формування економічної політики буде важлива своєчасна реакція системи на зміни. Як відмітив характеризуючи інтеграційні, та дезінтеграційні процеси, К. Дойч «Успішна робота системи залежить від здатності до попередження, від здатності уряду бачити перспективу й уживати необхідні дії у випадку появи погроз досягненню мети» [4, с. 51].

Найбільш наглядно інтеграційні та дезінтеграційні процеси відбуваються в Європейському Союзі, якій до початку боргової кризи в зоні євро вважався найбільш успішним інтеграційним об'єднанням у світі. Дійсно, після кожного з розширень ЄС (або знакових подій в європейській економічній інтеграції) відбувалося прискорення економічного зростання в регіоні.

При цьому саме постійне збільшення споживчих витрат завдяки валютно-фінансовій інтеграції стало головною складовою економічного зростання країн єврозони. Так, якщо проаналізувати структуру доданої вартості реального ВВП країн регіону, то сукупне зростання споживчих витрат, як відсотка від реального ВВП до попереднього року, за 1990-2011 роки склало 21,5%; аналогічне зростання для державних закупівель склало 8,5%; інвестиційних витрат – 6,5% [6].

В результаті, у низки країн ЄС, в яких фінансова інтеграція призвела до припливу іноземного капіталу і суттєвого збільшення споживання населення, накопичилися значні дисбаланси – тільки за 2008-2011 роки середній показник співвідношення державного боргу до ВВП країн ЄС збільшився на 39,8%, досягнувши на початку 2012 року 82,5%; країн зони євро – на 31,5%, досягнувши 87,2% ВВП [6].

І лише час покаже, чи дезінтеграційні процеси в Європі є латентними, чи пов'язані з глибинним конфліктом інтересів кредиторів зони євро, насамперед Німеччини, та боржників – Греції, Португалії, Іспанії, Італії.

Таким чином, інтеграція і дезінтеграція являють дві сторони одного складного та досить суперечливого процесу. Можна виділити дві основні моделі дезінтеграції. Дезінтеграція, що виникла у результаті конфлікту інтересів і латентної дезінтеграції. Якщо перша модель частіше веде до розпаду об'єднання, то друга модель не означає повного розриву частин структури. У цій моделі інтеграційні та дезінтеграційні процеси можуть довго змінювати один одного, створюючи оптимальну структуру об'єднання.

Разом з тим слід зазначити, що на сучасному етапі формування міжнародних економічних відносин участь країни в інтеграційно-дезінтеграційних процесах є необхідною умовою її повноцінного розвитку. Саме тому Україні, незважаючи на існування і негативних наслідків від економічної та валютно-фінансової інтеграції, які спонукають до розвитку дезінтеграційних процесів, слід негайно визначитися зі своїми інтеграційними пріоритетами, бо подальша ізоляція від світового ринку промислового капіталу не дозволить країні у майбутньому стати на шлях ефективного соціально-економічного розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.І. / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.
2. Федоренко В.Я. сутність і класифікація типів і причин дезінтеграції // Інтеграційні процеси в країнах СНД. Межвуз. Сб.-Спб, 1996. – С. 48-51.
3. Богачев Р.М. Феномен інтеграції – дезінтеграції у вимірах діалектики // Київський політехнічний інститут. – Сер. 6, Філософія. – 2008. – № 4. – С. 74.
4. Deutsch, Karl W.et.al. *Political Community and the North Atlantic area: International Organization in the light of Historical Experience* \ Karl W. Deutsch et.al – Princeton University Press, 1957.
5. Либман А.М., Хейфец Б.А. «Модели экономической дезинтеграции. Интеграция и дезинтеграция» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://niss.gov.ua/articles/598/>
6. Eurostat. *Detailed statistics on the EU and candidate countries* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat>

Стаття надійшла до редакції 27.11.2012